

УДК 338.439.02:330.522
© 2016

І.І. ВІНЧЕНКО,
доктор економічних наук

А.Д. МОСТОВА,
кандидат економічних наук

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет,
Україна

E-mail: nastyu25061987@gmail.com

м. Дніпропетровськ, вул. Ворошилова, 25

СТРАТЕГІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Розглянуто теоретичні підходи до стратегічного планування та поняття стратегії. Досліджено особливості зарубіжного та вітчизняного досвіду формування економічної стратегії на загальнодержавному рівні. Проаналізовано теоретичні і методологічні підходи до розробки стратегій економічного, соціального та екологічного розвитку національних економік. Виявлено основні недоліки існуючої системи планування та прогнозування економічного розвитку, характерні для українських стратегій. Сформульовано сутність стратегії на загальнодержавному рівні, її об'єкт і суб'єкт, стратегічні цілі, напрями, завдання та результати. Представлено позиції провідних науковців щодо визначення державного стратегічного планування та стратегії економічного розвитку країни. Розкрито необхідність розробки стратегії продовольчої безпеки у складі економічної стратегії держави. Надано рекомендації щодо вдосконалення теоретичних і методологічних підходів до розробки стратегії економічного розвитку в цілому і, зокрема, продовольчої безпеки на державному рівні.

Ключові слова: економічна стратегія держави, стратегічна мета, стратегічні напрями, цілі й завдання, стратегічні результати, стратегія продовольчої безпеки.

Постановка проблеми. Трансформація соціально-економічних відносин вимагає від держави формування та реалізації стратегії економічного розвитку. Протягом останніх десятиріч у світі здійснюється формування єдиного економічного простору, найвищою точкою розвитку якого є процес глобалізації. Інтеграція України в глобальну економіку потребує постійного розвитку її економічного потенціалу. Особливу роль в цьому процесі відіграє стратегія економічного розвитку, яка має спиратися на механізми продовольчої безпеки.

Продовольча безпека займає провідне місце в економічних стратегіях розвинених країн світу. На сучасному етапі розвитку всі країни світу з ринковою економікою мають систему забезпечення продовольчої безпеки, яку реалізують шляхом розробки відповідної стратегії продовольчої безпеки.

Фундаментальні дослідження питань стратегічного планування на загальнодержавному рівні та методологічні підходи до реалізації стратегій розвитку національної економіки висвітлені у працях зарубіжних науковців, зокрема, О. Анісімова, І. Ансоф-

фа, Д. Брайсона, К. Боумена, В. Виноградова, К. Ендрюса, Б. Крозбі, А. Стрикленда, Дж. Стюарта, А. Томпсона, А. Чандлера. Питання розроблення соціально-економічних стратегій, що сприяють розвитку та зростанню України, досліджують такі вітчизняні науковці, як Я. Базилюк, В. Богущкий, Б. Буркинський, В. Вакуленко, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Данилишин, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, В. Коломийчук, О. Лапко, В. Мамонова, В. Месель-Веселяк, Л. Мусіна, С. Пирожков, П. Саблук, В. Тертичка, Ю. Шаров та ін. [13]. Однак у наукових працях зазначених вчених недостатньо уваги приділено питанням стратегії продовольчої безпеки як складової економічної стратегії держави.

Дослідження основних аспектів стратегії продовольчої безпеки держави проводили вітчизняні вчені-економісти О. Гойчук, І. Романюк, В. Трегобчук, О. Шпичак та ін. Проте теоретичні питання щодо визначення стратегії продовольчої безпеки на рівні держави, як складової державної економічної стратегії, потребують більш поглибленого вивчення.

На відміну від економічно розвинених країн, в Україні сьогодні на законодавчому рівні не затверджено стратегічного плану, курсу або напрямку дій, які гарантували б належний рівень продовольчого забезпечення населення; недостатньо розвинена законодавча та інституційна база регулювання продовольчого ринку, підтримки вітчизняних товаровиробників і конкурентоспроможності продукції; регулятивні функції органів державної влади в забезпеченні продовольчої безпеки мають обмежений характер.

Метою статті стало визначення сутності економічної стратегії на загальнодержавному рівні та виокремлення її складових, а також обґрунтування особливостей стратегії продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні основи стратегічного планування продовольчої безпеки не відповідають сучасній ситуації в Україні, яка перебуває в умовах економічних перетворень та посилення ризиків. Існуючі методологічні підходи до формування стратегії продовольчої безпеки недостатньо враховують стан

та тенденції зміни гео економічної ситуації у світі, впливу світових глобалізаційних процесів на український аграрний ринок, можливостей реалізації національних інтересів, реальних та очікуваних резервів країни щодо мінімізації негативного впливу загроз, викликів та небезпек національному продовольчому ринку [16, с. 38]. Наявні теорії, адаптовані для умов стабільних економічно розвинених країн і призначені переважно для застосування на рівні підприємств, недостатньо враховують специфіку стратегічного планування забезпечення продовольчої безпеки України [4, с.125].

Процес стратегічного планування забезпечення продовольчої безпеки потребує формування та реалізації відповідної стратегії, яка має важливу політичну й соціальну роль. Погіршення продовольчого забезпечення населення призводить до деформації процесів політичних й економічних перетворень і створення загроз внутрішній безпеці держави в умовах світових глобалізаційних процесів [1, с.19].

Дослідження сутності стратегії та її складових як інструменту забезпечення продовольчої безпеки країни має починатися з визначення термінів, що дозволить конкретизувати об'єкт та предмет дослідження, сформулювати методологічні підходи до їх розробки, обґрунтувати критерії оцінювання їх ефективності та напрями практичного застосування. Термін "стратегія" запозичений з військової лексики і походить від грецького слова "strategia" ("stratos" – "військо" і "ago" – "веду") [3, с.20].

У процесі вдосконалення управлінської діяльності тлумачення цього терміна трансформувалося разом із змінами зовнішнього середовища та загальної економічної ситуації у світі. Сьогодні управлінський зміст сутності стратегії визначається як прагнення діяти відповідно до певного розробленого плану [6, с. 295].

Світова практика загалом сформувала розуміння стратегії, що зводиться до трьох основних підходів. Згідно з першим підходом, стратегія трактується як абстрактна норма діяльності, абстрагована за змістом, але враховує процеси досягнення цілей.

Поняття стратегії близьке до поняття стратегічного бачення і розуміється як уявлення про бажаний стан організації [6, с. 192]. Представники другого підходу ототожнюють стратегію і стратегічний план дій. Вони передбачають можливе зміщення акценту на програмному компоненті (плані дій), через що стратегія може стати сукупністю слабпов'язаних дій у різних напрямках [7, с. 296]. Відповідно до третього підходу, стратегічне планування визнається як процес, спрямований на розробку і впровадження стратегії розвитку середовища, в якому існує організація, громада, країна, а також пристосування до цих змін. Стратегічне планування характеризує не тільки основний шлях розвитку системи, але й дозволяє його модифікувати або за необхідності коригувати, враховуючи зміни середовища [7, с. 315].

Дослідження економічної стратегії проводилось і вітчизняними вченими. Зокрема, Л. Швайка визначає стратегію як узагальнену модель майбутнього стану економіки та планових дій щодо його досягнення, яка встановлює основні напрями, цілі та пріоритети діяльності, визначає критичні ресурси та необхідні нововведення, містить засоби реалізації пріоритетів та індикатори досягнення планованого результату [8, с. 112, 123]. Я. Жаліло вважає економічну стратегію як комплексний план, спрямований на досягнення довготермінової мети, що включає напрями, завдання та пріоритети економічного розвитку суб'єкта і комплекс відповідних заходів, дій та рішень [3, с. 19]. На думку В. Тертички, В. Вакуленка, стратегія – це свідомий процес, спрямований на визначення напрямку розвитку організації, регіону чи територіальної громади в умовах середовища, що змінюється [5, с. 63]. Таким чином, поняття стратегії становить основу теорії стратегічного планування і управління, оскільки саме стратегія поєднує цілі, внутрішній потенціал та умови зовнішнього середовища.

Аналізуючи викладене, можна зробити висновок, що сьогодні управлінський зміст сутності *економічної стратегії на загальнодержавному рівні* можна визнати як узагальнену модель майбутнього стану економіки

та планових дій щодо його досягнення, яка встановлює основні напрями, цілі та пріоритети діяльності, розкриває критичні ресурси та необхідні нововведення, містить засоби реалізації пріоритетів та індикатори досягнення планованого результату.

Суб'єктом економічної стратегії є держава, стратегічною метою якої є забезпечення тривалого всебічного прогресу суб'єкта стратегії та врахування особливостей його функціонування й закономірностей розвитку. Тому метою державної економічної стратегії є гармонійний розвиток країни та добробут суспільства, досягнення соціально-економічної стабільності. Держава як суб'єкт стратегії нерозривно взаємопов'язана з цілим суспільством, оскільки власне існування держави, як елементу суспільної системи, зумовлене стабільністю та всебічним розвитком останньої [9, с. 56].

Об'єкт стратегії складають підприємства, населення країни, які займають вирішальне місце у формуванні економічної стратегії держави. Однак об'єкти стратегії необхідно доповнити напрямками, завданнями та пріоритетами, які об'єктивно відображатимуть рівень забезпечення продовольчої безпеки країни та будуть необхідними при застосуванні методологічних і методичних інструментів стратегічного планування [11, с. 264].

Стратегічні напрями визначають шляхи досягнення мети залежно від системних характеристик суб'єкта стратегії. Стратегічними напрямками на державному рівні слід вважати оцінку існуючих умов розвитку в контексті світових тенденцій економічного розвитку, визначення основних складових моделі стійкого розвитку і вимог до їх взаємодії, оцінку національних ресурсів і соціально-економічного потенціалу країни, а також обґрунтування фінансово-економічних і соціально-політичних механізмів забезпечення стійкого розвитку [12, с. 5].

Вважаємо, що стратегічними завданнями є конкретні цілі на довгостроковий термін, які реалізують стратегічні напрями, ґрунтуючись на характеристиках об'єкта стратегії. Завдання державної економічної стратегії України визначаються поточним станом

економіки та ринковою нестабільністю і являють собою гнучкий комплекс цілей, що досягаються стратегічною економічною політикою держави:

- створення умов і забезпечення стійкого збалансованого економічного зростання [20, с. 6; 22, с. 18];
- підтримання стабільності грошово-фінансової системи [15, с. 32];
- розміщення ресурсів, перебудова структури виробничого потенціалу відповідно до вимог, необхідних для побудови сучасної розвиненої ринкової економіки [25, с. 83];
- ефективна інтеграція національної економіки до світової економічної системи [23, с. 302];
- зростання зайнятості та підвищення соціальної стабільності [26, с. 262];
- формування інституційної системи, у тому числі системи державної влади, адекватної сучасним вимогам і потребам економічного зростання та сталого розвитку [2; 4, с. 263];
- забезпечення економіко-правового середовища в умовах глобалізації [9, с. 64–65].

Стратегічні пріоритети визначають важливість окремих стратегічних завдань у формуванні економічної стратегії держави. Пріоритети стратегії економічного розвитку формуються залежно від конкретного стану економіки. Для нестабільної економіки характерний динамізм у структурі суб'єктів і об'єктів економічної стратегії держави, що містить потенційну небезпеку відставання комплексу поставлених стратегічних завдань від реальної динаміки економічної системи.

Зарубіжний досвід стратегічного планування на макроекономічному рівні передбачає розроблення стратегій стійкого розвитку національних економік, який знаходить застосування при формуванні стратегій стійкого розвитку економік у країнах ЄС, Північної Америки. Дані стратегії передбачають діагностування існуючої ситуації щодо розвитку тієї чи іншої країни та процес планування, який включає розробку програми дій, реалізацію та оцінку отриманих результатів і коригування стратегій. Наприклад, національна стратегія стійкого соціально-еконо-

мічного розвитку Республіки Білорусь спрямована на:

- оцінку стартових умов розвитку в контексті світових тенденцій економічного розвитку, визначення основних компонентів моделі стійкого розвитку і вимоги до їх функціонування і взаємодії, оцінку національних ресурсів і соціально-економічного потенціалу країни;
 - обґрунтування стратегічних цілей, етапів і сценаріїв переходу країни до стійкого розвитку, визначення найважливіших напрямів переходу національної економіки до стійкого розвитку з основних його складових;
 - визначення сукупності фінансово-економічних і соціально-політичних механізмів забезпечення стійкого розвитку [14].
- Враховуючи світовий досвід, вважаємо, що формування й реалізація стратегії сталого економічного і соціального розвитку України повинна охоплювати комплекс таких дій:
- аналіз глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку країни;
 - формулювання стратегічних цілей та пріоритетів;
 - аналіз економічного потенціалу країни;
 - розроблення стратегій розвитку за окремими соціально-економічними напрямками.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо складання стратегічних планів підприємствами державного сектору, під стратегічним плануванням слід розуміти безперервний процес, що складається з чотирьох основних етапів: планування (включаючи розробку стратегії), реалізація, оцінка результатів і наслідків (аналіз причин досягнення чи недосягнення результатів) та уточнення стратегії з метою підтримки її актуальності. Зазначену модель стратегічного циклу можна застосовувати і на загальнодержавному рівні [17].

Аналіз розглянутих теоретичних і методологічних підходів до формування стратегії економічного, соціального та екологічного розвитку національних економік, регіонів та міст дає підстави стверджувати, що:

- формування стратегій має схожу методичну основу: на першому етапі проводиться загальний аналіз можливостей та загроз розвитку, який є основою для формулювання мі-

сії, цілей та завдань розвитку; на наступних етапах зазначаються механізми та інструменти реалізації поставлених цілей та завдань; визначається система моніторингу за реалізацією стратегії;

- методологічні підходи до формування стратегій стійкого розвитку часто спираються на відповідні методологічні підходи формування стратегій економічного та соціального розвитку, що призводить до ігнорування екологічних факторів розвитку;

- відсутність системи планування та прогнозування розвитку, чітко вимірюваних цілей, загроз, можливостей, системи показників (моделей) та індикаторів, ігнорування обмежень та потреб розвитку в кінцевому документі призводить до формування стратегій, які мають більш декларативний характер. Такі недоліки характерні для українських стратегій розвитку.

На основі узагальнення існуючих підходів до формулювання сутності стратегії з теоретичної точки зору слід погодитися, що більшість науковців характеризують її як головний інструмент для визначення напряму руху економічного суб'єкта до певної мети,

що поєднує в собі оцінку зовнішніх чинників та внутрішнього потенціалу. Однак трактування стратегії в сучасних умовах необхідно доповнити необхідністю моніторингу і оцінки результатів стратегії та уточнення стратегії на подальший період. Вирішення даного завдання потребує застосування економіко-математичного моделювання соціально-економічних процесів [18, с. 245; 19, с. 70; 21, с. 24; 24, с. 18].

Стратегія продовольчої безпеки держави пов'язана з відповідною економічною стратегією та аграрною політикою як засобом її реалізації. Стратегія визначає курс на розподіл обмежених ресурсів для досягнення поставлених цілей і завдань, а політика – загальні орієнтири для дій та прийняття рішень, які полегшують досягнення цілей [10, с.185].

Формування стратегії продовольчої безпеки держави необхідно пов'язувати з відповідною стратегією розвитку аграрного сектору, що має органічно вписуватися у процес формування моделі соціально-економічного розвитку України і реалізовуватися в межах її стратегії економічного розвитку та стратегії розвитку аграрного сектору економіки.

Висновки

Аналіз наукових праць з досліджуваної проблематики дозволяє зробити висновок, що управлінський зміст визначення сутності економічної стратегії на загальнодержавному рівні визначається як узагальнена модель майбутнього стану економіки та планових дій щодо його досягнення.

Процес розробки та реалізації економічної стратегії повинен ґрунтуватися на основних напрямках, цілях та пріоритетах діяльності, сформульованих на основі загального аналізу зовнішніх факторів, загроз розвитку та внутрішнього потенціалу держави. Необхідно враховувати ресурси та розробляти інструменти і механізми реалізації стратегії у напрямі розроблених індикаторів досягнення планових результатів. Завершальним етапом має бути забезпечення моніторингу та аналіз результатів реалізації стратегії, оцінка її ефективності.

Для українських стратегій розвитку характерні недоліки, які полягають у відсутності системи планування та прогнозування розвитку, формулювання цілей, загроз, можливостей, системи показників (моделей) та індикаторів. Таким чином, розробка стратегій на рівні держави в Україні потребує вдосконалення методологічних і методичних підходів, які забезпечать стратегічний взаємозв'язок цілей, завдань, напрямів і пріоритетів, врахування ресурсних обмежень та потреб розвитку, системи цільових параметрів та моніторингу ефективності реалізації стратегії.

Подальші наукові дослідження слід присвятити розробці теоретичних та методологічних підходів формування та реалізації стратегії продовольчої безпеки держави як складової економічної стратегії розвитку України та стратегії розвитку її аграрного сектору.

Бібліографія

1. Біла С.О. Продовольча безпека в системі економічної безпеки / С.О. Біла // Держава та регіони: державне управління. – 2008. – № 1. – С. 15–20.

2. Вінченко І.І. Особливості формування продовольчого ринку / І.І. Вінченко, М.В. Кравченко // Ефективна економіка. – 2011. – № 10.

3. Жаліло Я. Економічна стратегія як категорія сучасної економічної науки / Я. Жаліло // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 19–27.
4. Вініченко І.І. Формування та використання фінансового потенціалу сільського господарства / І.І. Вініченко, Н.В. Трусова // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6. – С. 262–268.
5. Тертичка В. Стратегічне планування: аналіз державної політики в Україні: навчальна дисципліна, сфера професійної діяльності, галузь прикладних досліджень / В. Тертичка, В. Вакуленко; укл. О.І. Кілісвич, В.В. Тертичка. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 63–66.
6. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф; науч. ред. и авт. предисл. Л.Е. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
7. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж. Куини; пер. с англ. под ред. Ю. Каптуревського. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.
8. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: навч. посібник / Л.А. Швайка. – К.: Знання, 2006. – 435 с.
9. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави у нестабільних ринкових економічних системах: монографія / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 1998. – 144 с.
10. Стратегия устойчивости развития АПК – продовольственная безопасность / Под ред. В.Г. Гусакова. – Минск: Белорусская наука, 2008. – 514 с.
11. Васильєва Н.К. Галузеві й регіональні аспекти інноваційно-інвестиційної моделі розвитку аграрних підприємств / Н.К. Васильєва // Держава та регіони. – 2011. – № 3. – С. 264–268. – (Серія: Економіка та підприємство).
12. Васильєва Н.К. Інформаційні технології як складова підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / Н.К. Васильєва // Агросвіт. – 2012. – № 24. – С. 3–7.
13. Стратегія сталого розвитку “Україна–2020” / Президент України. – Офіційне видання. – Урядовий кур’єр від 15.01.2015, № 6.
14. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 г. [Електронний ресурс] // Режим доступа: http://www.grosbook.info/index.php?name=Files&op=view_file&lid=126
15. Мостова А.Д. Оцінка матеріальних, фінансових та інформаційних потоків сільськогосподарських підприємств зернового підкомплексу / А.Д. Мостова // Агросвіт. – 2012. – № 14. – С. 30–36.
16. Мостова А.Д. Стратегія продовольчої безпеки держави: теоретико-методичний аспект / А.Д. Мостова // Економіка та держава. – 2016. – № 5. – С. 38–42.
17. Методичні рекомендації щодо складання стратегічних планів підприємствами державного сектору [Електронний ресурс] // Сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=eadd6427-c6ee-4d97-8357-b008592e68cf&title=MetodichniRekomendatsiiSchodoSkladanniaStrategichnikhPlanivPidprimstvamiDerzhavnogoSektora>
18. Харченко Є.М. Економетричний аналіз заходів екологічного менеджменту в агрономії / Є.М. Харченко // Економічний простір. – 2015. – № 96. – С. 244–256.
19. Самарець Н.М. Використання економіко-математичних моделей транспортних задач для аграрних підприємств / Н.М. Самарець, Є.М. Харченко // Придніпровський научний вестник. – 2014. – № 1(148). – С. 68–72.
20. Васильєва Н.К. Економіко-математичне моделювання системного інноваційного оновлення аграрного виробництва / Н.К. Васильєва // Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора екон. наук: 08.00.11. – К.: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, 2007. – 36 с.
21. Васильєва Н.К. Економіко-математичне моделювання інноваційного розвитку аграрного сектору: монографія / Н.К. Васильєва. – Дніпропетровськ: ВАТ “Видавництво “Зоря”, 2006. – 252 с.
22. Макаренко П.М. Концептуальні засади системного інноваційного оновлення сільськогосподарського виробництва / П.М. Макаренко, Н.К. Васильєва // Агросвіт. – 2008. – № 1. – С. 17–20.
23. Мироненко О.А. Дослідження соціально-економічного розвитку аграрного підприємства з інтегрованими інформаційними технологіями / О.А. Мироненко, І.І. Шрамко // Efficiency of Business in the Conditions of Unstable Economy: collective monograph. – Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2015. – P. 302–307.
24. Інформатика в LINUX-середовищі: навч. посібник / За ред. Н.К. Васильєвої. – Дніпропетровськ: Біла К.О., 2016. – 268 с.
25. Самарець Н.М. Сучасний стан діяльності сільських домогосподарств в Україні / Н.М. Самарець // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. – 2016. – № 1. – С. 83–88.
26. Нужна С.А. Інформаційні технології аналізу прямих трудових витрат / С.А. Нужна // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 10, ч. 4. – С. 262–266.

Рецензент – доктор економічних наук,
професор Л.І. Катан